

15 Temmuz Darbe Girişimi ve 28 Şubat Postmodern Darbesinin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirmesi¹

A Comparative Assessment Of The July 15 Coup Attempt And The February 28 Postmodern Coup

Muhittin IŞIK²

Öz

Amaç: Bu araştırmanın amacı, 15 Temmuz Darbe Girişimi ve 28 Şubat Postmodern Darbesinin farklı boyutlarıyla karşılaştırmalı bir değerlendirmesini yapmaktır.

Tasarım/Yöntem: Araştırma tek bir yöntemle sınırlandırılmamıştır. Bu bağlamda kavram ve olaylar serisinin net bir şekilde anlaşılması için araştırmada arşiv araştırması tekniği, tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bu teknik ve yöntemler aracılığıyla 15 Temmuz Darbe Girişimi ve 28 Şubat Postmodern Darbesi farklı boyutlarıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Bulgular: Analizler sonucunda; aktörler, ekonomik etkiler, kamuoyundaki yansımalar çerçevesinde ele alındığında 15 Temmuz Darbe Girişimi ve 28 Şubat Postmodern Darbesi'nin ortak yönleri olmakla beraber farklı özelliklerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede her iki gelişme de Türkiye'de demokrasinin gelişmesine engel teşkil etmiş, Türkiye ekonomisini derinden etkilemiştir. Ancak ordu ve medyanın başat aktör olduğu 28 Şubat Postmodern Darbesi farklı kesimlerden destek almış olmasına rağmen, 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin Fethullahçı Terör Örgütü dışında herhangi bir aktörün açık desteğini almadığı ileri sürülebilir.

Sınırlılıklar: Örneklemin sadece 15 Temmuz Darbe Girişimi ve 28 Şubat Postmodern Darbesi'nden oluşması ve söz konusu iki gelişmenin ana hatlarıyla karşılaştırmalı bir değerlendirmesinin yapılması araştırmanın sınırlılıklarıdır.

Özgünlük/Değer: Darbe alanında yoğun olarak çalışılmasına karşın 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin 28 Şubat Postmodern Darbesi ile karşılaştırmalı değerlendirmesi kapsamında sınırlı sayıda incelemelerin olduğu saptanmıştır. 15 Temmuz ve 28 Şubat özelinde darbelerin aktörleri, motivasyonları, ekonomik etkileri ve kamuoyundaki yansımaları incelenerek darbe literatürüne katkı sağlayabilecek sonuçlara ulaşması araştırmanın özgün değerini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Darbe, 15 Temmuz Darbe Girişimi, 28 Şubat Postmodern Darbesi, FETÖ

Abstract

Purpose: The purpose of this research is to make a comparative evaluation of the 15 July Coup Attempt and the 28 February Postmodern Coup with different dimensions.

Design/Methodology: Research is not limited to a single method. In this context, archive research technique, historical and descriptive research methods were used in the research to clearly understand the concept and series of events. Through these techniques and methods, the July 15 Coup Attempt and the February 28 Postmodern Coup were comparatively evaluated in their different dimensions.

Findings: As a result of the analysis; when considered within the framework of actors, economic effects and public reflections, it has been concluded that the July 15 Coup Attempt and the February 28 Postmodern Coup have common aspects but different features. In this context, both developments hindered the development of democracy in Turkey and deeply affected the Turkish economy. However, although the February 28 Postmodern Coup in which the army and the media were the dominant actors received support from different segments, it can be argued that the July 15 Coup Attempt did not receive open support from any actor other than the Fethullah Terrorist Organization.

Limitations: The limitations of the research are the sample consists of only the July 15 Coup Attempt and the February 28 Postmodern Coup and that a comparative evaluation of these two developments is made in outline.

Originality/Value: Although there has been intensive research in the field of coup, it has been determined that there are a limited number of researches within the scope of comparative evaluation of the July 15 Coup Attempt with the February 28 Postmodern Coup. The unique value of the research is to examine the actors, motivations, economic effects and public reflections of the coups, specifically July 15 and February 28, and reach results that can contribute to the coup literature.

Keywords: Coup, July 15 Coup Attempt, 28 February Postmodern Coup, FETÖ

¹ Bu çalışma 2 Mayıs 2024 tarihinde Dicle Üniversitesi'nde gerçekleşen "Dünü, Bugünü ve Yarınıyla Uluslararası 15 Temmuz Darbe Girişimi Sempozyumu"nda sunulan özet bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş halidir.

² Dr., Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, muhittin.isik.kou@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8477-4622

1. GİRİŞ

Türk Dil Kurumu Sözlüğü darbeyi, kısaca, ülke içinde bir grubun örgütlü olarak, silah zoruyla baskı oluşturarak ya da seçim haricindeki demokratik esaslar suistimal edilerek işbaşındaki hükümeti istifaya zorlama ya da rejimi değiştirecek şekilde yönetime el koyma durumu (Türk Dil Kurumu, 2023) olarak tanımlamış olmakla birlikte her kavramın içinde bulunduğu yeni ortamda yeniden şekillenebildiğini göz ardı etmemek gerekir. Bir kavram olarak darbe ilk etapta bütünüyle yaşanana tekabül eden bir izlenim vermektedir. Ancak yaşanan olayı basit bir iktidar değişikliğine ya da iktidarın devrilmesine indirgemek yanlış bir değerlendirme olacaktır. Darbe durumunda sosyo-ekonomik düzenin parametrelerinde kapsamlı değişiklikler oluşmadan devlet aygıtı içindeki güç dengeleri ve bir bütün olarak devlet aygıtının farklı toplumsal güçlerle ilişkileri, en azından bir süre için, yeniden tanımlanmaktadır (Saç, 2017: 78-79). Hem asker-sivil ilişkileri hem de darbe (coup d'etat) modern olgular olup modern dönemde ortaya çıkan tartışmaların ürünüdür.

Ancak tarihin bazı dönemlerinde iktidarların devrilmesi anlamında darbe özelliğini taşıyan girişimler de söz konusu olmuştur. Bu çerçevede tarihin eski dönemlerinde ordular ya da ordu içinde bir klik, elinde bulundurduğu silahlı güç aracılığıyla fiili yönetime karşı sıklıkla darbe yapmışlardır. Silahlı güçler bazen yönetimi ele geçirip ülkeyi yıllarca idare etmişken, bazen kısa bir süre iktidarda kalıp sonrasında ülke yönetimini sivillere bırakmıştır. Askeri bir diktatör olan Roma İmparatoru Sezar'ın suikastle öldürülmesi, 1799'da I. Napoleon'un darbe yaparak iktidarı ele geçirmesi, 1852'de ise asker olmayan III. Napoleon'un III. Fransız Cumhuriyeti'ni devirip imparatorluğunu ilan etmesi darbelerin uzun bir geçmişe sahip olduğunun göstergesidir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise darbelerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha çok meydana geldiği görülmektedir. Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde, Avrupa'da İspanya, Portekiz, Yunanistan, Türkiye'de darbelere sıkça rastlanılmıştır (Çelik, 2017: 39). Bu bakımdan darbeler Türkiye'ye özgü olmamakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti devletinin tarihini bir bakıma darbeler tarihi olarak okumak mümkündür (TBMM, 2012: 915). Bu bağlamda çok partili hayata geçildikten sonra çok sayıda darbe ve darbe girişimlerine tanık olunmuştur. 27 Mayıs 1960 Darbesi Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk askeri müdahalesi olma özelliğiyle tarihe geçmişken bu müdahaleyi Talat Aydemir'in 1962 ve 1963 yılındaki iki başarısız darbe girişimi izlemiştir. Bu iki gelişmeyi sırasıyla; 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi, 28 Şubat 1997 Postmodern Darbesi, 27 Nisan 2007 E-Muhtırası, 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nin izlemesi 1960 sonrasında ortalama 10 yılda bir darbelerin gerçekleştiğinin göstergesidir.

Öte yandan Türkiye'de darbe ve darbe girişimlerini birbirinden kopuk ya da bağımsız gelişmeler olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Buna ilave olarak darbeleri yalnızca askerlerin mevcut siyasî, ekonomik iklime gösterdiği tepkilere indirgemek de yanlıştır. Darbelerin tek aktörünün asker olmadığı bir gerçek olmakla birlikte darbeyi içinde bulunduğu iktidar bloğundan, küresel kapitalizmin gereklerinden ve kendi tarihsel bağlamından kopuk silahlı girişimler olarak ele almak da doğru değildir (Kaynar, 2017: 36). Bu bağlamda darbelerin iktidar değişimini hedeflediği, iktidar değişimiyle karar vericilerin değiştirilmek suretiyle bir siyaset değişikliği arzulandığı ifade edilebilir. Ancak önemle belirtmek gerekir ki darbe, darbe girişimleri ve muhtıralar sadece iktidarlara değil, toplum ve ülkeleri de etkilemektedir. Darbeler toplum hayatında kalıcı izler bırakmakta, az gelişmişlik imajını doğurmakta, ülke ekonomisini ve demokratik sistemi derinden sarsmaktadır.

Tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak hazırlanan bu araştırmanın yanıtını aradığı sorular şunlardır: 28 Şubat nedir? 28 Şubat Postmodern Darbesi'nin sıra dışı özellikleri kısaca nelerdir? Ana hatlarıyla 15 Temmuz Darbe Girişimi nasıl tarif edilmiş ve ne tür sonuçlara yol açmıştır? 28 Şubat ve 15 Temmuz'un ortak ve farklı yönleri nelerdir? Burada sıralanan sorulara anlamlı ve tutarlı bir yanıt verilebilmesi ve özgün bir çalışmanın ortaya koyulabilmesi için ele alınan iki gelişmenin motivasyonlarının, ekonomik etkilerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Bu gereklilik doğrultusunda öncelikle 28 Şubat'ın anlamlandırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece 28 Şubat sürecinin mutlak surette analizi, 15 Temmuz'u daha net bir şekilde anlamayı kolaylaştıracaktır. Son olarak diğer darbe ve darbe girişimlerinden yöntem, motivasyon, derinlik açısından farklılık göstermelerinden dolayı 15 Temmuz Darbe Girişimi ve 28 Şubat Postmodern Darbesi konu olarak seçilmiştir. Darbe literatürü kapsamlı olarak irdelendiğinde Türkiye'de yaşanan darbeler hakkında çok sayıda çalışmanın bulunduğu ancak 28 Şubat Postmodern Darbesi ve 15 Temmuz Darbe Girişimi'ni

birlikte ele alan akademik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda akademik düzeyde müstakil olarak 28 Şubat ve 15 Temmuz zerine yeterli sayıda çalışma olmasına rağmen, her iki gelişmeyi birlikte konu edinen akademik çalışmaların sınırlı olması bu konunun tercih edilmesinin bir diğer önemli sebebidir. Araştırma, büyük lde 15 Temmuz Darbe Girişimi ve 28 Şubat Postmodern Darbesi'nin gerek ortak gerekse farklı özellikleri haiz olduğu önermesine dayandırılmıştır.

2. 28 ŞUBAT POSTMODERN DARBESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Her Őeyden nce 28 Şubat nedir? Őeklindeki sorunun tek ya da mutlak bir yanıtının olmadığı ileri sürülebilir (etinkaya, 2007: 156-157). Bu doğrultuda 28 Şubat, savunucuları ve karşıtları tarafından farklı Őekillerde tarif edilmiştir (Yüksel, 2004: 23-24). Ordunun süreci tek başına yrtmeyip medya, muhalefet partileri, bürokrasi, yargı organları, sivil toplum kuruluşları, Yüksek ğretim Kurumu, niversiteler vb. sivil aktörlerin katkılarıyla tasarladığı (Işık, 2018: 66) 28 Şubat'a dair ortaya atılan görüş ve iddiaları iki kategoride ele almak mümkündür. Birinci kategoride 28 Şubat'ın bir "darbe" olduğu düşüncesi yer alırken; ikinci kategoride onun darbe olmadığı fikri öne çıkmaktadır.

Tablo 1: 28 Şubat'a Dair Değerlendirmeler

I.	II.
Postmodern darbe	Srec
Modern askeri darbe	Olgu
Kara darbe	Karanlık dönem
Yumuşak darbe	Muhtıra
Ekonomik darbe	Kanunların uygulaması
	Antidemokratik bir uygulama
	İşlm'ı azaltma projesi
	örtülü müdahale

Kaynak: Işık, 2023b: 213; Işık, 2023c: 201

Tablo 1'de belirtildiği üzere 28 Şubat'ın ne olduğuna ilişkin farklı görüş ve iddialar ortaya atılmıştır. Bu çalışmada ise 28 Şubat, sıra dışı özelliğinden ötürü bir postmodern darbe süreci olarak değerlendirilmiştir. Bu erevede 28 Şubat'ın postmodern bir darbe süreci olarak tanımlanması gerektiği görüşünün önemli lde temellendirilmesi gerekmektedir. Bunun için öncelikle asker kanadını temsil eden isimlerin 28 Şubat konusundaki değerlendirmelerine yer vermek son derece önem arz etmektedir.

Bu erevede 28 Şubat döneminin etkili isimlerinden Genelkurmay Genel Sekreteri Tümgeneral Erol zkasnak'ın 28 Şubat'a yönelik itirafına yer vermekte yarar vardır. 28 Şubat'ın basit yöntemlerle gerçekleşmiş postmodern bir darbe olduğunu, diğer darbelerden ayrıldığını belirten zkasnak, 28 Şubat sürecinin Cumhurbaşkanı, MGK, STK'lar ve halkın müşterek çabasıyla başarılı bir biçimde yürütüldüğünü ileri sürmüştür. Bunlara ilave olarak zkasnak, 28 Şubat sürecinin gayet usulüne uygun bir biçimde ve demokratik yollarla gerçekleştiğini iddia etmiştir (Cevizoğlu, 2001: 56). Modern dönemde gerçekleşen darbelerin aksine 28 Şubat, sıra dışı bir Şekilde postmodern türde gerçekleşmiştir (Aydın, 2012: 58). Postmoderniteye zgn anlam dünyasına referansla alışılagelmiş yöntemlerle gerçekleşmemiş olan 28 Şubat, yöntem farklılığından dolayı "postmodern darbe" olarak anılmıştır. Bu süreçte askerler direkt yönetime el koymamış, sokağa çıkma yasağı konmamış, ölen ya da yaralanan olmamış, meclis ve siyasi partilerin tamamı kapatılmamış, anayasa değişikliğine gidilmemiş ancak silahlı kuvvetlerin zorlamasıyla iktidar değişikliği yaşanmıştır (Işık, 2023d: 365). Bir süreç Őeklinde gelişen ve böylece geniş bir zaman dilimine yayılan 28 Şubat'ta (Yılmaz, 2012: 230) ordunun doğrudan bir müdahaleye başvurmaması büyük lde dönemin konjonktürüyle ilişkilidir; zira 1980 sonrasında Türkiye dünyayla çok taraflı bir bütünleşme sürecine girmiştir (Bostancı, 2012: 88). Bu süreçte dini söylemin "otoriter milli birlik ve beraberlik" fikrinin bir parçası konumuna geldiği savunulabilir. Bu fikrin ardından zal döneminin "devlet-millet barışması" söylemi, dine zımn olarak milli kültürün en "sert" gesi olarak daha fazla önem atfederek dindarları rahatlatmıştır. Bu rahatlama, piyasa ilişkilerinin nnn açılması sonucu kapitalistleşmenin ivme kazanmasıyla birleşmiştir. Böylelikle dini ve milli değerlerin "otantik" sayılan prensiplerinden bütünüyle sıyrılarak eklenmelerine zemin hazırlanmıştır (Bora, 2017a: 127-128). 28 Şubat'ın 12 Eylül ile ilişkisinden söz edilebilir. 12 Eylül sürecinin resmi ideolojisi olarak Türk-İşlm sentezi, anti-

komünist bir politika benimseyen milliyetçi-muhafazakâr blokun önünü açmıştır. 1990'ların başında reel-sosyalist sistemin çöküşünün ardından Batı'nın yeni tehdit algılamasında komünizmin yerini radikal İslâm almıştır (Bora, 2017b: 432). Böylelikle Soğuk Savaş mantığına uygun olarak dinin ideolojik bir aygıt olarak kullanılması stratejisi terk edilmiştir (Taşkın, 2007: 325). Son tahlilde Soğuk Savaş'ın bitirilme çabası olarak değerlendirilebilecek 28 Şubat'ın daha çok 12 Eylül'ün anti-tezi olduğu söylenebilir; çünkü Türk-İslâm sentezi ile 12 Eylül arasında resmî ve kurumsal ilişkiler ağı mevcuttur. Bu kapsamda 28 Şubat, bu ilişkileri zayıflatmaya ya da tasfiye etmeye dönük bir müdahaledir. Buradan 28 Şubat'ın bir sürecin ürünü olduğu sonucuna ulaşılsa da sürecin mutlak anlamda ne zaman başlayıp ne zaman sona erdiği konusu hâlâ tartışmalıdır. 4 Şubat'ta tankların Sincan'dan geçmesiyle başlayan sürecin 28 Şubat'ta darbenin olmasıyla ya da darbenin başarıya ulaşip Erdoğan'ın istifasıyla bittiği ileri sürülebilir. Darbenin etkileri ise, AK Parti'nin 28 Şubat düzenlemelerini kaldırmasıyla büyük ölçüde bitmiştir.

Öte yandan 28 Şubat'ın başlangıç yılı olarak yoğunlukla 1997 yılına işaret edilmişse de (Yerlikaya, 2007: 132) sürecin çok daha önceden başlamış olduğu ifade edilebilir. 28 Şubat 1997 öncesi yaşanan bazı iç ve dış gelişmelerin sürecin arka planını oluşturduğu ileri sürülebilir. Refah Partisi yetkililerin laiklik karşıtı söylem ve eylemleri, Başbakan Erdoğan'ın tarikat önde gelenlerini başbakanlık konutunda iftar yemeğinde ağırlaması, Taksim'e ve Çankaya'ya cami yaptırma projesi, devlet/siyaset/mafya arasındaki kirli ilişkileri ifşa eden Susurluk skandalı, Sincan'da RP'li Sincan Belediyesi'nin organize ettiği Kudüs Gecesi sebebiyle tankların yürümesi, rejim karşıtı faaliyetleriyle bilinen Aczimendiler'in kendi içlerindeki kirli olayları ve bunu medyanın sürekli gündemde tutması 28 Şubat'ı hazırlayan iç faktörler olarak değerlendirilebilir. 28 Şubat'ı hazırlayan dış etkenler ise Başbakan Erdoğan'ın Müsüman ülkelere yaptığı ziyaretler ve onlarla yaptığı işbirliğidir. Bu doğrultuda İran ve Libya gezisi, D-8 projesi 28 Şubat'ı hızlandıran dış gelişmeler olarak yorumlanabilir (Gürkan, 2011: 31).

28 Şubat sürecinde esas olarak "irtica tehdidi" söylemiyle RP ve DYP'den oluşan 54. Hükümetin işbaşından uzaklaştırılmak istendiği öne sürülebilir (Çelik, 2003). Nitekim 28 Şubat'ta MGK toplantısında postmodern darbenin en büyük gerekçesi olarak yoğunlukla "irtica" tehlikesine işaret edilmiştir. Bu bağlamda 18 maddeden oluşan MGK bildirisinde irticaya ilişkin üç tehlikenin altı çizilmiştir. Birinci tehlike, devlet kurumlarında yapılanan irticai kadrolaşmaydı. Bu tehlikenin ortadan kaldırılmasının yolu kamu kurumlarındaki ihraçlardan geçmekteydi. İkinci büyük tehlikeyi imam hatipler oluşturmaktaydı. Ordu nezdinde şayet imam hatiplerin açılmasının önüne geçilmezse Türkiye'de İranvari bir rejim egemen olacaktı. Üçüncü büyük tehlike olarak tarikat ve cemaatlerin üzerinde durulmuştur. Tarikat ve cemaatlerin şeriat devletini kurmayı amaçladıkları ileri sürülmüştür (Eğitim-Bir-Sen, 2014: 12). 28 Şubat'ta demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti açısından büyük tehlike taşıdığı iddia edilen imam hatipler, tarikat ve cemaatler ile ilgili düzenlemelere gidilmiştir. Bu kapsamda 8 yıllık kesintisiz eğitim ve katsayı uygulamasıyla imam hatiplerin önüne geçilmek istenmiş; Kuran kurslarına yönelik yaş kısıtlaması getirilerek bunların Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğu ve kontrolü altında faaliyette bulunabilecekleri belirtilmiş, tarikatlarla ilişkili özel yurt, vakıf ve okulların MEB'e devri gerçekleşmiş, tarikat ve cemaatlerle ilişkisi bulunanların kamu kurumlarında istihdam edilmemesi ve özellikle ordudan ihraç edilenlerin diğer kamu kurumlarında istihdam edilmesinin önlenmesine dönük kararlar alınmıştır (TBMM, 2012: 1042-1043; Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2022a: 20-21). Bu doğrultuda 28 Şubat'ı darbe yapan temel unsurun bu uygulamaların kendisi değil, kaynağı olduğu ifade edilebilir. Darbe kimliğini taşıyan bu uygulamalar Refahyol hükümetinin düşürülmesinden sonra kurulan hükümetler tarafından uygulamaya konulmuş, ancak 2002'de AK Parti'nin iktidara gelmesiyle söz konusu uygulamalar önemli ölçüde peyderpey kaldırılmıştır. Bu çerçevede imam hatipleri hedef alan katsayı uygulamasına son verilmiş, Kuran kurslarına yönelik getirilen yaş kısıtlanması kaldırılmıştır (Işık, 2019: 130). Yine AK Parti hükümetleri döneminde tarikat ve cemaatler için özel bir düzenlemeye gidilmemiş olmakla birlikte tarikat ve cemaatlerin faaliyetlerini özgürce sürdürebileceği bir alan oluşturulduğu öne sürülebilir (İnce, 2020: 657).

Son olarak askeri bir müdahale olmanın yanı sıra Milli Görüş partilerinden (Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi) AK Parti'ye uzanan bir çizginin ve temsil ettiği kesimin yaşadığı bir iç dönüşüm olan (Bayramoğlu, 2011a) 28 Şubat Postmodern Darbesi'nin

kamuoyuna yansımalarını anlamak açısından dönemin tanıklarından Tansu Çiller'in ve Abdullah Gül'ün 28 Şubat'a dair düşüncelerine yer vermek gerekmektedir.

Fazilet Partisi'nin ilk kongresinde Erbakan ekibinin karşısına, Recai Kutan'ın rakibi olarak çıkan Abdullah Gül, seçimleri kaybetmişse de aldığı yüksek oy oranıyla daha sonra AK Parti'ye dönüşecek yeni bir oluşumun ilk ciddi adımını atmıştır. Gül, ilerleyen yıllarda 28 Şubat hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur (Bayramoğlu, 2011a; Bayramoğlu, 2011b; Bayramoğlu, 2018: 345):

28 Şubat dönemi, yani geçen dönem hatalarıyla, kazançlarıyla ciddi bir deneyimdi. Parti içinde çoğunluk bu dönemden gerekli dersi aldı. “Ne, nasıl yapılır” konusunda ders alındı... 28 Şubat döneminden alınan ders bugün açık biçimde ifade edilmese bile zaman içinde ortaya çıkacak... Geçen dönem başımıza gelenler, Türkiye'nin gerçeklerini tam tanımadığımız için oldu. En büyük eksikliğimiz devleti tam tanımamaktı.

28 Şubat sürecinde Refah Partisi ile kurduğu koalisyonun pişmanlık duymadığını ifade eden Tansu Çiller (Sazak, 1998), 28 Şubat'ın bir darbe olduğu görüşünü savunmuştur. 2012'de TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, dönemin medya yöneticilerini dinlemeye başlarken, Özel Yetkili Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı da Refahyol Hükümeti'nin Başbakan Yardımcısı DYP eski lideri Çiller'in “mağdur tanık” sıfatıyla ifadesine başvurmuştur. Kimseden şikâyetçi olmadığını belirten Çiller, Batı Çalışma Grubu'nun darbe planlarını haber aldıktan sonra dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'yı uyardığını, komutanları emekli etmek istediğini ancak Başbakan Erbakan'ın “Demirel imzalamaz” diye bunu kabul etmediğini açıklamıştır (Sazak, 2012; Sazak, 2017: 287-290). 7 Kasım 2012'de Darbeleri Araştırma Komisyonu'na açıklamalarda bulunan Çiller, 28 Şubat'ın “ezber bozan bir darbe” olduğunu ileri sürmüştür. O'na göre 28 Şubat'ın bir “süreç” dâhilinde gerçekleşmiş olması, tankların Meclis'e yürütülmemiş ve Meclis'in kapatılmamış olması gibi durumlar 28 Şubat'ın ezber bozan yönünü yansıtmaktadır. Buna ilave olarak Çiller, 28 Şubat sürecinde DYP'nin parçalanması üzerinden Hükümet'in düşürülmesinin hedeflendiğini iddia etmiştir (TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, 2012: 2).

3. 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

15 Temmuz nedir? sorusunun yanıtı dönemin Başbakanı Binali Yıldırım'ın 15 Temmuz 2016'da NTV'ye yaptığı açıklamalardan net bir şekilde belirmiştir. Başbakan Yıldırım, Türkiye'nin demokratik düzenini hedef alan 15 Temmuz'un bir darbe değil, emir komuta zinciri içinde gerçekleşmemiş bir darbe girişimi, bir kalkışma, illegal bir eylem olarak tanımlanması gerektiği görüşünü savunmuştur. İlegal ve demokrasiyi zedeleyecek hiçbir faaliyete hiçbir surette izin vermeyeceklerini ifade eden Yıldırım, milletin iradesini temsil eden hükümetin görev başında olduğunu, hükümet değişikliğinin de ancak milletin inisiyatifıyla mümkün olabileceğini belirtmiştir (Aslaner, 2016: 94). Yıldırım'ın açıklamalarında subjektif ifadelerle yer verdiği anlaşılmaktadır.

15 Temmuz Cuma günü saat 22:00'de Genelkurmay Başkanlığı'nda silah sesleri duyulmuş, bir helikopterden vatandaşların üzerine ateş açılmıştır. İstanbul'da Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmed köprüleri bir grup askerle kapatılmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2018: 5). Köprüleri geçişe kapatan askerler orada toplanan halka “İhtilal oldu, evinize gidin” demiştir (Memur-Sen, 2017: 4). Aynı saatlerde Ankara'da Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı ve TRT Genel Müdürlüğü bir grup askerle ele geçirilmiştir. TRT'yi basan darbeci askerler korsan darbe bildirisini okutmuştur (Anadolu Ajansı, 2016: 7-10). Darbe bildirisinde ana hatlarıyla daha önceki darbe metinlerine benzer içeriklere yer verilmiştir. Bu kapsamda devlet ve milletin bekâ sorununa değinilmiş, cumhuriyetin temel kazanımlarının tehlike altında olduğu belirtilmiştir. Dahası cumhurbaşkanı ve hükümet yetkililerinin gaflet, dalalet ve hıyanet içerisinde olduğu; temel hak ve hürriyetlerin zedelendiği, kuvvetler ayrılığını esas alan laik ve demokratik hukuk düzeninin fiilen bertaraf edildiği iddia edilmiştir. Demokratik, sosyal, laik hukuk devletinin oluşturulan “Yurtta Sulh Konseyi” tarafından yeniden tesis edileceği ileri sürülmüştür (Aslaner, 2016: 92-93). Bu darbe bildirisinde de tıpkı diğer darbelerde olduğu gibi laiklik ilkesinin altı çizilmişse de FETÖ'cü darbecilerin laiklik kaygısı ile hareket etmesi mümkün değildir (Akıncı, 2018: 112).

FETÖ mensubu askerlerin başta İstanbul ve Ankara olmak üzere birçok şehirde silahlı eylemle kalkışmasıyla darbe girişimi fiilen başlamıştır (Duman, 2018: 78). 15 Temmuz Darbe Girişimi'yle devletin başı konumundaki Cumhurbaşkanı'nın yanı sıra devletin bekası ve milletin can, mal, namus

güvenliğini sağlayan temel kurumların hedef alındığı ifade edilebilir. Bu çerçevede Cumhurbaşkanlığı Külliyesi, TBMM, Genelkurmay Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), Özel Kuvvetler Komutanlığı, Türkiye'nin Kablo TV ve tek uydu operatörü olan TÜRKSAT başta olmak üzere devletin kilit kurumları FETÖ mensuplarınca bombalanmıştır (Yavuzer, 2021: 50). Bu yaşananlar göz önünde bulundurulduğunda darbeye beraber bir infial ortamının ardından iç savaşın hedeflendiği durumu da belirlemiştir (Tatlıoğlu, 2016: 811). Böylelikle algı yönetimine dayalı bu planda vatandaşlar niteliği ve niceliği muğlak bir kitle olarak düşünülmüş, mevcut iktidar ve muhalefet ayrımı üzerinden kimlik ayrıştırmasına gidilerek çok taraflı bir yapı oluşturulmak istenmiştir. İç savaş planına dayalı bu yaklaşım, örgüte bağlı medya organlarından beslenmiştir (Hotar, 2020: 10). Bu esnada Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın CNN Türk Ankara temsilcisi Hande Fırat'ın telefonuna iPhone akıllı telefonlarının görüntülü konuşma uygulaması olan Facetime aracılığıyla bağlanması darbe karşıtı direnişin dönüm noktasını teşkil etmiştir (Devran ve Özcan, 2016: 82). Öte yandan daha Cumhurbaşkanı Erdoğan ekranlara çıkıp vatandaşları darbe girişimine karşı direnişe çağırmadan evvel çok sayıda vatandaş kendiliğinden sırf FETÖ'cü darbecilerin isteklerini tasvip etmediklerini, sokağa çıkma yasağını tanımadıklarını göstermek için evlerinden çıkarak yollarda yürümeye başlamışlardır (Alkan, 2016: 254).

Darbe girişimi duyulur duyulmaz TBMM Başkanı İsmail Kahraman'ın çağrısıyla bakanlar, grup başkanvekilleri, milletvekilleri ve görevliler ivedilikle mecliste toplanmıştır. Bunun üzerine Kahraman; AK Parti, CHP, MHP grup başkanvekillerini davet ederek Genel Kurulu açmıştır. TBMM Başkanı Kahraman ve parlamentoda bulunan milletvekillerinin tamamı darbeyi kınayan açıklamalarda bulunmuş, darbeye karşı ortak bir bildiri hazırlamıştır (TBMM, 2016: 6).

15 Temmuz Darbe Girişimi, başta Cumhurbaşkanı Erdoğan olmak üzere devlet yetkililerinin cesur ve azimli duruşlarının yanı sıra vatandaşların duyarlılıkları sayesinde (Ağır, 2018: 15), başka bir ifadeyle siyaset, bürokrasi, medya ve sivil toplum vb. değişik alanlardan aktörlerin karşı çıkması neticesinde başarısızlıkla sonuçlanmış, böylelikle amacına ulaşamamıştır (Tauscher vd., 2017: 7). Bu doğrultuda 15 Temmuz Cuma günü saat 22.00'de başlayan FETÖ darbe girişimi, 16 Temmuz Cumartesi günü saat 20.02'de ülke genelinde kontrol altına alınabilmiştir (TRT Haber, 2016). Yine de darbe girişiminin bilançosu çok ağır olmuştur. Araştırmalara göre sivil, asker ve polis olmak üzere 251 kişi şehit olmuş, 2193 kişi de yaralanmıştır (Anadolu Ajansı, 2016: 4). Bu hâliyle Türkiye darbeler tarihinin son örneğini teşkil eden 15 Temmuz Darbe Girişimi, en kanlı darbe teşebbüsü olarak Türk siyasal hayatı literatürüne girmiştir (Alptekin, 2020: 23). 15 Temmuz'un amacına ulaşmaması sonucunda AK Parti hükümeti, ülke genelinde olağanüstü hal ilan etmiş, darbe teşebbüsünde bulunan FETÖ'nün devletin kurumlarına yerleşmiş bütün mensuplarını tasfiye etmeye başlamıştır (Balcı ve Turan, 2017: 54).

4. 28 ŞUBAT VE 15 TEMMUZ'UN KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRMESİ

28 Şubat Postmodern Darbesi ile 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin karşılaştırmalı bir değerlendirmesini yapmak için söz konusu iki gelişmenin kesişen ve farklılaşan yönlerine odaklanmak gerekmektedir. Bu kapsamda öncelikle iki gelişmenin ortak yönlerinin, farklı yönlerinden az olduğu ileri sürülebilir. 28 Şubat ile 15 Temmuz'un ortak yönleri şu şekilde sıralanabilir:

- Her iki gelişmenin de, diğer darbelerde olduğu gibi, Türkiye'de demokratik siyasal kültürü tehlikeye düşürdüğü ifade edilebilir (Üzümcü, 2022: 80).
- Cemaat lideri Fethullah Gülen 28 Şubat Postmodern Darbesi'ni söylem düzeyinde ya da dolaylı olarak desteklemişken, 15 Temmuz'un tam destekçisi ve faili konumunda olmuştur. Fethullah Gülen Cemaati'nin 15 Temmuz Darbe Girişimi'ndeki bu konumu hakkında büyük ölçüde görüş birliği sağlanmışken 28 Şubat'taki dolaylı destekçi tutumuna ilişkin uzlaşma sağlanamamıştır. Fethullah Gülen'in 28 Şubat sürecindeki söylemlerinden yola çıkarak ya da süreç sonrasında Gülen Cemaati'nin akıbetinden hareketle Cemaat'in 28 Şubat Postmodern Darbesi'ne etkisini değerlendirmek mümkündür.

28 Şubat Postmodern Darbesi'nde meşru hükümetin yanında yer almayarak toplum nezdindeki etkisini artırmak amacıyla darbecilerle birlikte hareket eden Gülen, dönemin meşru Refahyol Hükümeti'ne hitaben “emaneti iade edin, çekilin!”, darbeciler hakkında “asker daha demokrat”, antidemokratik MGK kararlarına yönelik “İslâmi usullere göre değerlendirildiğinde bu bir içtihatır,

hata yapsalar bile sevap alırlar” (Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2022) açıklamasında bulunmuş; 28 Şubat’ta başörtüsünün yasaklanması, kamudan tasfiyeler, üniversiteye girişte katsayı engeli vb. uygulamalara karşı tavır almamış, başörtülü öğrencilerin üniversitelere alınmadığı ve ikna odalarında başarıları açmaya zorlandığı esnada başörtüsü için “füruat”tır diyerek yasakçıların safında durmuştur (Özkaya ve Şahin, 2021). Yine süreçte Gülen Cemaati’nin etkili gazetesi Zaman, Refahiyol koalisyon hükümetinin düşürülmesinin ardından Cumhurbaşkanı Demirel’den onay alarak Mesut Yılmaz başkanlığında kurulan ve 28 Şubat MGK kararlarını uygulamaya koyan 55. Hükümet (Anasol-D Hükümeti) için “Hayırlı olsun” manşetini kullanmıştır (Zaman, 1997). Öte yandan 28 Şubat sürecinde irticai faaliyetlerin odağı haline geldikleri gerekçesiyle Milli Görüş Hareketi’nin iki siyasal partisi (Refah Partisi, Fazilet Partisi) kapatılmışken Gülen Cemaati’ne ait herhangi bir kuruluş (medya organı, özel okul, dersane, yurt vb.) kapatılmamış ve ciddi anlamda soruşturmaya tabi tutulmamıştır (Karahasanoğlu, 2018). Bu yönüyle 28 Şubat’ta zarar görmeyen tek dini cemaat olan Gülen Cemaati (Yılmaz, 2016) silahlı kuvvetlerin hedefleri doğrultusunda söylem üretip, takıyye yaparak hem pragmatik hem de ideolojik açıdan darbe ve darbe taraftarlarının yanında pozisyon almıştır.

- Bütün darbeler gibi her iki gelişme de Türkiye ekonomisine ciddi zararlar vermiştir. Ancak 28 Şubat’ın ülke ekonomisine zararları çok daha fazla olmuştur. Bu çerçevede Tablo 2 ve tablo 3’te 28 Şubat ve 15 Temmuz’un ekonomik göstergeleri irdelendiğinde bu durum net bir şekilde anlaşılacaktır. Ekonomik göstergeler 28 Şubat ve 15 Temmuz’un fiilen gerçekleştiği yıllardan bir önceki yıl ile sonrasındaki beş yıl baz alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 2: 28 Şubat Sürecinin Başlıca Ekonomik Göstergeleri

Yıllar	Enflasyon (TÜFE %)	Büyüme Oranı (%)	GSMH (Milyar \$)	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Dış Borç (Milyar \$)
1996	80,2	7,1	184,6	23.224	43.626	-22.298	79,3
1997	85,6	8,3	191,1	26.261	48.558	-18.947	84,4
1998	84,7	3,8	204,7	26.973	45.921	-14.084	96,4
1999	64,8	-6,1	186,9	26.987	40.671	-26.728	103,1
2000	55,0	6,3	201,3	27.774	54.502	-26.746	118,6
2001	54,2	-9,4	148,2	31.334	41.399	-10.065	113,6
2002	45,1	7,8	165,6	36.059	51.553	-15.494	131,9

Kaynak: TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerinden derlenmiştir.

Yukarıdaki veriler irdelendiğinde yedi yıllık süre zarfında rakamlarda kayda değer dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir. 1997 yılında enflasyon oranının önceki yıla kıyasla beş puan yükselip izleyen yıllarda düşüş göstermekle beraber yine de çift hanelere düşmemesi, büyüme oranında 1997 yılının ardından yaşanan düşüşler, GSMH noktasında inişli-çıkışlı bir durumun hâkim olması, dış ticarete sürekli görülen açıklar ve devamlı artış gösteren dış borçlar 28 Şubat sürecinin Türkiye ekonomisinde büyük zararlara sebep olduğunun göstergesidir. Eğitim-Bir-Sen Raporu’nda (2014: 44) sürecin yol açtığı toplam iktisadi kaybın 381 milyar dolar olduğu ifade edilmiştir. Ancak Türkiye’deki ekonomik krizleri dünyadaki krizlerden ayrı düşünmemek gerekir. Bu yönüyle 28 Şubat, Türkiye ekonomisini olumsuz açıdan etkilemişse de Tablo 2’deki ekonomik göstergelerin seyrini 1997 Asya krizinin de büyük ölçüde etkilemiş olduğu öne sürülebilir. Bu bağlamda başlıca sebepleri aşırı miktardaki yabancı sermaye ve finansal yapının kırılganlığı olan ve Tayland, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur’da ortaya çıkan Asya krizi (Engin, 2007: 42) sonrasında küresel bir krize dönüşmüştür. Derinleşen küresel kriz Türkiye’yi etkilemiş, ekonomide durgunluk yaşanmıştır (Ersoy, 2001: 97; Gür, 2000: 105). Yabancı sermayenin ülkeyi terk etmesi ve uygulanan yüksek faiz para politikası sebebiyle piyasadaki paranın çekilmesi sonucunda üretim artışının yavaşlamasına, bazı alanlarda, özellikle tekstil alanında, negatife dönüşmesine yol açan talep daralması ortaya çıkmıştır (Seker, 2000: 94).

Tablo 3: 15 Temmuz Sürecinin Başlıca Ekonomik Göstergeleri

Yıllar	Enflasyon Oranı (%)	Büyüme Oranı (%)	GSYH (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Dış Borç (Milyar \$)
2015	8,8	6,1	867,07	150.982	213.619	-70,7	402,8
2016	8,5	3,3	869,24	149.247	202.189	-73,8	405,8
2017	11,9	7,5	859,05	164.495	238.715	-68,9	450,9
2018	20,3	3,1	797,22	177.169	231.152	-76,6	426,7
2019	11,9	0,8	759,28	180.833	210.345	-86,0	415,8
2020	14,6	1,8	717,09	169.638	219.517	-49,879	432,8
2021	36,08	11,6	807,10	225.214	271.426	-46,212	442,5

Kaynak: TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerinden derlenmiştir.

15 Temmuz Darbe Girişimi'nin ardından enflasyon oranları sürekli artmış, büyüme oranlarında ve GSYH rakamlarında dalgalanmalar yaşanmış, dış ticaret dengesinde sürekli açık verilmiş, dış borçlarda kayda değer bir azalma görülmemiştir. 2016 sonrasında ekonomik göstergelerin olumsuz bir sürece girmesinin tek sebebinin 15 Temmuz darbe girişimi olmadığı ifade edilebilir. Küresel çapta yaşanan Covid-19 pandemisi ve yanlış ekonomi politikalarının da süreci olumsuz yönde etkilediği ileri sürülebilir. 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin ekonomik maliyetlerinin sonlanıp sonlanmadığı konusu belirsizliğini koruduğundan Türkiye ekonomisinin 28 Şubat sürecine kıyasla ne tür bir toparlanma süreci yaşadığını bilebilmek son derece güçtür.

Öte yandan doğrudan kişi başı maliyeti yaklaşık iki bin dolara denk gelen 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin ekonomiye dolaylı maliyetinin yaklaşık üç yüz elli milyar dolar olduğu belirtilmiştir (Aslan, 2020). Darbe girişiminin ardından kredi derecelendirme kuruluşlarından Moody's Türkiye'yi negatif izlemeye aldığı ifade etmiş, 20 Temmuz'da Standard & Poor's ise daha olumsuz bir tutum sergileyerek Türkiye'nin kredi notunu BB+ düzeyinden BB'ye düşürerek görünümünü negatif olarak onaylamıştır. Böylece Türkiye'nin notu bir önceki yatırım yapılamaz düzeyden bir basamak daha aşağı çekilmiştir (Karahana, 2016). Son olarak indirgemeci bir anlayışla tüm ekonomik krizleri darbelere bağlamak doğru değildir; zira ekonomik kriz 15 Temmuz 2016 öncesinde başlayan bir süreçtir. Dolayısıyla tek başına 15 Temmuz'a indirgenemez. 15 Temmuz'un ekonomiye etkisi "nispeten" olumsuz olsa da küresel anlamda daralan sermaye, ülkede üretim-tüketim dengesinin sağlanamaması, Maliye Bakanlığı'nın yeterli önlemleri almaması, makro-mikro ekonomik dengesizlikler gibi faktörlerin de Tablo 3'teki göstergeleri etkilediği ileri sürülebilir.

Son olarak Türkiye'de ordunun dış askeri güvenlik alanının yanı sıra politik, iktisadi, kültürel, ideolojik alanlara uzanan geniş bir faaliyet alanına sahip olduğu ileri sürülebilir. Bu alandaki faaliyetlerin sivil siyasal iktidarın ve kamu otoritesinin denetiminden yasal veya fiili özerklik altında yürütülmesi ise "proleteryan bir militarizm"i egemen kılmıştır. Bu "proleter militarizm" in güç sahalarından biri de ekonomidir. Savaş sanayisi ve askeri harcamalar alanında kurulu klasik askeri-sınai kompleks mekanizmasının dışında Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) üzerinden ordunun bizzat kolektif bir sermaye grubu olarak hareket etmesi ve üretim, hizmet, ticaret ve finans sektörlerinde doğrudan yatırımlara sahip olması Türkiye'de militarizasyonun önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Tüm kriz dönemlerinde olduğu gibi 28 Şubat ve 15 Temmuz'da da OYAK, izlediği politikalarla büyük kârlar elde etmiş ve tarihin en hızlı büyüme rakamlarına ulaşmıştır (Akça, 2010: 17).

28 Şubat Postmodern Darbesi ile 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin birbirinden ayrılan yönleri şu şekilde sıralanabilir:

- 28 Şubat, bir (postmodern) darbe olarak Türk siyasal yaşamındaki yerini almışken; 15 Temmuz, bir darbe olarak değil, darbe girişimi olarak nitelendirilmiştir. Öte yandan 28 Şubat için "postmodern darbe"ye ilave olarak farklı görüş ve iddialar ortaya atılmışsa da 15 Temmuz'un bir darbe girişimi olduğu görüşü genel kabul görmüştür. Ancak dönemin CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, 15 Temmuz hakkındaki "kontrollü darbe/darbe girişimi" ifadesiyle 15 Temmuz'un gerçek bir darbe ya da darbe girişimi olmadığını iddia etmiştir. Bu ifadenin "darbeden önce darbeden haberdar olmak" anlamını taşıdığını belirten Kılıçdaroğlu (Arslan, 2017), öngörülen ve önlenmeyen bir

darbe olarak nitelendirilebilecek 15 Temmuz'un sonrasında darbenin bütün ayrıntılarını aıĝa çıkarmak amacıyla kurulan Darbe Komisyonu'nun AK Parti tarafından işlevsiz duruma getirildiğini, MİT Müsteşarı ve Genelkurmay Başkanı'nın Komisyon'a Hükümet'in istememesi üzerine ifade vermediğini öne sürmüştür (CNN Türk, 2017).

- 28 Şubat, ordunun "irtica" gerekçesiyle laik cumhuriyeti korumak iddiasıyla kurguladığı bir darbeyken; 15 Temmuz Darbe Girişimi başarısız olduğundan sonuçları görülememiştir.
- 28 Şubat kansız, şiddetsiz bir şekilde yürütülmüşken; 15 Temmuz'da silahlı çatışmalar olmuş, çok sayıda insan yaralanmış hatta pek çok insan yaşamını yitirmiştir.
- 28 Şubat, başlangıç ve bitiş ânı mutlak olarak belli olmayan uzun bir zaman dilimine yayılmış bir sürecin ürünü iken; 15 Temmuz'u, öncesinde hazırlıkları yapılmış olmakla beraber bir gecede meydana gelen bir olay olarak değerlendirmek mümkündür.
- 28 Şubat, silahlı kuvvetler tarafından emir-komuta zinciri içerisinde koordineli bir şekilde gerçekleşmişken; 15 Temmuz, emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşmemiş, ordu içerisinde yapılanan Fethullahçı Terör Örgütü mensupları tarafından organize edilmiştir (Koç, 2022: 84).
- 28 Şubat, ordunun dayatmalarının yanı sıra medya, STK'lar, bürokrasi, muhalefet partileri, yargı organları ve üniversitelerin desteğiyle gerçekleşmişken; 15 Temmuz, başarısız bir darbe girişimi olduğundan FETÖ dışında herhangi bir sivil aktörün açık desteğini almamıştır.
- 28 Şubat Postmodern Darbesi ile Refahiyol İktidarı devirilmış; ancak 15 Temmuz'da iktidar değişikliği yaşanmamıştır.

5. SONUÇ

Türkiye'de gerçekleşen darbe ve darbe girişimlerinin sıra dışı örneklerini teşkil eden 28 Şubat ve 15 Temmuz; yöntemleri, derinlikleri, aktörleri, etkileri, taraftarları, karşıtları üzerinden değerlendirildiğinde ezber bozan sonuçlara ulaşılabilmektedir. 28 Şubat'ın ezber bozan yönleri; bir süreç olması, silahsız/şiddetsiz olarak gerçekleşmesi ve Parlamento'nun işlevsiz bırakılmamasıdır. 1980 Darbesi'nin daha çok anti-tezi ve Soğuk Savaşı bitirme çabası olarak nitelendirilebilecek 28 Şubat, alışılagelmış yöntemlerden uzak bir şekilde, sivil ve askeri aktörlerin birlikte hareket ettiği, başka bir deyişle aktörlerin ve destekçilerin bol olduğu, karşıtlarının ise az sayıda olduğu başarılı bir şekilde yürütülmüş bir darbe olarak öne çıkmaktadır. lke ve toplum üzerinde derin etkiler bırakan 28 Şubat Darbesi, Türkiye ekonomisini bir ölçüde olumsuz etkilemişse de küresel finansal krizlerin (Asya krizi) 28 Şubat krizine etkisi yadsınamaz. Buna ilave olarak Türkiye'de ordunun dış askeri güvenlik alanıyla sınırlı kalmayıp, bir sermaye grubu gibi hareket etmesi darbe-ekonomi ilişkisini anlamaya yardımcı olmaktadır.

"Kontrollü darbe/darbe girişimi" olduğu konusunda bir görüş ortaya atılmışsa da, genel kabul gören görüşe göre 15 Temmuz Darbe Girişimini başarısız olmasından dolayı, tek bir aktörün (FETÖ) desteğini almış bir müdahale olarak tanımlamak mümkündür. Buna ilave olarak 15 Temmuz'un Türkiye ekonomisine etkisi nispeten olumsuz olsa da ekonomik kriz 15 Temmuz öncesi sürece tekabül ettiğinden indirgemeci bir yaklaşımla krizi bütünüyle 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne mal etmek yanlıştır.

28 Şubat ile 15 Temmuz'un karılaştırmalı değerlendirmesi yapıldığında; bir darbe olarak 28 Şubat'ta şiddet ve can kaybının yaşanmamış olması, buna karşın 15 Temmuz'da ise askerlerin sivilleri ve sivil alanları vurmaşı, sivillerin daha önceki askeri müdahalelerde benzeri görülmemiş türde darbe karşıtı tutum sergilemesi darbe literatüründe örneğine pek rastlanılmayan bir durumdur.

Etik Beyan: Bu alışmada "Etik Kurul" izini alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde AKAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the "Ethics Committee" was used. In case of detection of a contrary situation, AKAD Journal has no responsibility and all responsibility belongs to the author of the study.

KAYNAKÇA

- Ağır, O. (2018). Türkiye’de askeri darbeler karşısında siyaset kurumunun tutumu. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(15 Temmuz ve Türkiye Demokrasisi Özel Sayısı), 1-26.
- Akça, İ. (2010). Ekonomide askerin varlığı, askeri sermaye, OYAK. İçinde N. Boztekin (Ed.), *Türkiye siyasetinde ordunun rolü: asker-sivil ilişkileri, güvenlik sektörü ve sivil denetim* (ss. 17-26). Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği. 7 Ağustos 2024 tarihinde <https://tr.boell.org/sites/default/files/askersiyasetkitap.pdf> adresinden erişildi.
- Akıncı, A. (2018). Askeri vesayetten FETÖ vesayetine: 15 Temmuz üzerine genel bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(15 Temmuz ve Türkiye Demokrasisi Özel Sayısı), 105-122.
- Alkan, H. (2016). 15 Temmuz’u anlamak: Parametreler ve sonuçlar. *Bilig*, (79), 253-272.
- Alptekin, H. (2020). 15 Temmuz müdafaası. *Kriter*, 5(48), 22-25. 15 Nisan 2024 tarihinde <https://kriterdergi.com/dosya-4-yilinda-15-temmuz/15-temmuz-mudafaasi> adresinden erişildi.
- Anadolu Ajansı (2016). *Dakika dakika FETÖ’nün darbe girişimi*. Anadolu Ajansı Yayınları. 20 Nisan 2024 tarihinde https://cdnuploads.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/pdf%2Fkitap_yeni.pdf adresinden erişildi.
- Arslan, R. (2017, Nisan 03). Kılıçdaroğlu: 15 Temmuz kontrollü darbe girişimidir. *BBC News Türkçe*. 7 Ağustos 2024 tarihinde [https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39478777#:~:text=Cumhuriyet%20Halk%20Partisi%20\(CHP\)%20Genel,Darbeden%20%C3%B6nceden%20bilgileri%20var%22%20dedi](https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39478777#:~:text=Cumhuriyet%20Halk%20Partisi%20(CHP)%20Genel,Darbeden%20%C3%B6nceden%20bilgileri%20var%22%20dedi) adresinden erişildi.
- Aslan, M. (2020, Temmuz 14). FETÖ’nün hain darbe girişiminin ekonomiye dolaylı maliyeti 350 Milyar Dolar. *Anadolu Ajansı*. 20 Nisan 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/fe-tonun-hain-darbe-girisiminin-ekonomiye-dolayli-maliyeti-350-milyar-dolar/1909959> adresinden erişildi.
- Aslaner: (2016). 27 Mayıs’tan 15 Temmuz’a metinlerle Türkiye darbe tarihçesi. *BSV Bülten*, (91), 78-123. 20 Nisan 2024 tarihinde https://bisav.org.tr/userfiles/yayinlar/makaleler/mecmua_ek_1611.pdf adresinden erişildi.
- Aydın, M. (2012). Darbecilikte son perde: 28 Şubat. A. Babacan (Ed.), *Bin yılın sonu 28 Şubat cilt III: Ne değişti* içinde (ss. 57-75). Pınar Yayınları.
- Balcı, A. ve Turan, Y. (2017). Eleştirinin sefaleti: Batı’dan 15 Temmuz darbe girişimini okumak. *Bilig*, (83), 53-77.
- Bayramoğlu, A. (2011a, Mart 03). İlk özeleştirisi: Abdullah Gül 28 Şubat’ı nasıl anlatmıştı?. *Yeni Şafak*. 7 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ali-bayramoglu/ilk-ozeletiri-abdullah-gul-28-ubati-nasil-anlatmiti-26352> adresinden erişildi.
- Bayramoğlu, A. (2011b, Mart 05). Gül: 28 Şubat’ta hatamız devleti tanımamaktı. *Yeni Şafak*. 7 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ali-bayramoglu/gul-28-ubatta-hatamiz-devleti-tanimamakti-26376> adresinden erişildi.
- Bayramoğlu, A. (2018). *28 Şubat: Bir müdahalenin güncesi*. İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2017a). *Türk sağıının üç hâli: Milliyetçilik, muhafazakârlık, İslâmıcılık*. Birikim Kitapları.
- Bora, T. (2017b). *Cereyanlar: Türkiye’de siyasi ideolojiler*. İletişim Yayınları.
- Bostancı, N. (2012). Tarihi arka planıyla 28 Şubat. A. Babacan (Ed.), *Bin yılın sonu 28 Şubat: Süreklilik ve kopuş cilt III: Ne değişti?* içinde (ss. 77-89). Pınar Yayınları.
- Cevizoğlu, H. (2001). *Generalinden 28 Şubat itirafı “postmodern darbe”*. Deniz Kabuğu Yayınları.

- CNN Türk (2017, Haziran 15). Kılıçdaroğlu'ndan yeni 'kontrollü darbe' açıklaması [Video]. Youtube. 7 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=vmxSPdaJ7fc> adresinden erişildi.
- elik, H. (2017). Darbelerin dünyanın değişik ülkelerindeki gelişme süreci ve kronolojisi. omak, H. ve Sağıroğlu, N. (Ed.), *Türk siyasi hayatında hukuk devletinin kurumlarına ve anayasal sisteme yönelik girişimler* içinde (ss. 39-56). Beta Yayıncılık.
- elik, N. (2003). *28 şubat ve irtica tehdidi*. Sinemis Yayınları.
- Çetinkaya, T. (2007). 28 şubat nedir?, *28 şubat Postmodern bir darbenin sosyal ve siyasi analizi* içinde (ss. 156-158). Birey Yayıncılık.
- Devran, Y. ve zcan, . F. (2016). 15 Temmuz darbe girişimi: Gelenekselden yeniye medya araçlarının kullanımı. *AJIT-e (Online Academic Journal of Information Technology)*, 7(25), 71-91.
- Duman, M. Z. (2018). 15 Temmuz askeri darbe girişiminin Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerine etkisi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 23(90), 71-95.
- Eğitim-Bir-Sen (2014). *Rakamlarla 28 şubat raporu*. 20 Nisan 2024 tarihinde <https://www.ebs.org.tr/storage/publication/w2c9SKDjBpjHsYdc2C9XKzy3awob0qTxpJLUWKvP.pdf> adresinden erişildi.
- Engin, M. B. (2007). Gelişmiş ve yükselen piyasalarda 1990 sonrası görülen finansal krizler ve dünya ekonomisi üzerindeki etkileri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 35-60.
- Ersoy, E. (2001). *Asya krizi ve Türkiye ekonomisine etkileri* (Yayın No. 106792) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yüksek ğretim Kurumu Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Gr, B. (2000). *Küreselleşme sürecinde Güney Doğu Asya krizi ve Türkiye ekonomisine sektörler itibariyle etkisi* (Yayın No. 94264) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yüksek ğretim Kurumu Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Gürkan, H. (2011). *28 şubat sürecinin Türk eğitim sistemine etkileri ve iktidar-muhalefet partilerinin tutumu* (Yayın No. 299911) [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi]. Yüksek ğretim Kurumu Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Hotar, N. (2020). Türk demokrasisindeki kesintiler ve 15 Temmuz kalkışmasının hedefindeki Türkiye. *ağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX(zel Sayı), 7-29.
- Işık, M. (2018). *28 şubat postmodern darbe sürecinde rol oynayan aktörler hakkında bir değerlendirme* (Yayın No. 508249) [Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi]. Yüksek ğretim Kurumu Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Işık, M. (2019). 28 şubat süreci hakkındaki iddialar ve AK Parti'nin sürecin hukuki düzenlemelerini dönüştürme çabası. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(17), 122-135.
- Işık, M. (2023a). *Türk siyasi hayatında 28 şubat süreci: Kavramlar, olaylar, aktörler*. Özgür Yayınları. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub205>
- Işık, M. (2023b). *1980 sonrası dönemde Türkiye'de muhafazakâr düşüncenin evrimi (1980-2001)* (Yayın No. 792612) [Doktora tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi]. Yüksek ğretim Kurumu Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Işık, M. (2023c). *Dünyada ve Türkiye'de muhafazakârlık*. Astana Yayınları.
- Işık, M. (2023d). 28 şubat sürecinin ekonomik ve siyasi arka planı üzerine notlar. *KM Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(44), 364-377.
- İnce, A. (2020). Yakın dönem Trkeyesi'nde Nakşilik-siyaset ilişkisi. İçinde S. Çift ve T. Karakaya (Ed.), *Tarihten günümüze sfi-siyaset ilişkileri* (ss. 645-684). Ensar Neşriyat.

- Karahan, H. (2016, Temmuz 28). 5 soru: Darbe girişiminin ekonomik yansımaları. 20 Nisan 2024 tarihinde <https://www.setav.org/5-soru-darbe-girisiminin-ekonomik-yansimalari/> adresinden erişildi.
- Karahasanoğlu, A. (2018, Aralık 23). 28 Şubat'ta RP'yi kapatanlar, tek bir FETÖ'cü kurumu kapattı mı? *Yeni Akit*. 10 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/alikarahasanoğlu/28-subatta-rpyi-kapatanlar-tek-bir-fetocu-kurumu-kapatti-mi-26884.html> adresinden erişildi.
- Kaynar, M. K. (2017). Türkiye'nin altmışlı yılları üzerine bazı notlar. İçinde T. Bora (Ed.), *Türkiye'nin 1960'lı yılları* (ss. 23-58). İletişim Yayınları.
- Koç, R. (2022). İki darbenin karşılaştırılması: 27 Mayıs 1960 ve 15 Temmuz 2016. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (41), 77-103.
- Memur-Sen (2017). Küresel işgale destansı direniş: 15 Temmuz milli irade zaferi. 10 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.memursen.org.tr/documents/15temmuzalbum.pdf> adresinden erişildi.
- Özkaya, T. ve Şahin: (2021, Şubat 26). FETÖ elebaşı Gülen, açıklamalarıyla "postmodern darbe" zihniyetinin imdadına koştı. *Anadolu Ajansı*. 15 Nisan 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/28-subat/feto-elebası-gulen-aciklamalariyla-postmodern-darbe-zihniyetinin-imdadına-kostu/2157737> adresinden erişildi.
- Saç: (2017). İlimli mücadeleden radikal önlemlere: 27 Mayıs 1960. İçinde T. Bora (Ed.), *Türkiye'nin 1960'lı yılları* (ss. 77-98). İletişim Yayınları.
- Sazak, D. (1998, Şubat 28). Anılarla 28 Şubat. *Milliyet*. 7 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/derya-sazak/anilarla-28-subat-5367703> adresinden erişildi.
- Sazak, D. (2012, Ekim 03). Çiller ve 28 Şubat. *Milliyet*. 7 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/derya-sazak/ciller-ve-28-subat-1606400> adresinden erişildi.
- Sazak, D. (2017). *28 Şubat'tan 15 Temmuz'a, darbeye, diktaya, medyaya itirazım var*. İletişim Yayınları.
- Seker, F. (2000). Doğu Asya finansal krizi ve Türkiye ekonomisine etkileri (Yayın No. 102323) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Taşkın, Y. (2007). *Anti-komünizmden küreselleşme karşıtlığına milliyetçi muhafazakâr entelijansiya*. İletişim Yayınları.
- Tatlıoğlu, K. (2016). 15 Temmuz darbe girişiminin türk toplumundaki post-travmatik etkileri üzerine genel bir değerlendirme. *Uluslararası demokrasi sempozyumu: Darbeler ve tepkiler* içinde (ss. 806-818). Giresun Üniversitesi.
- Tauscher., Can, M. Z., Can., Türk, M. S., Keleş, A., Ülker, O., Pulat, A., Yıldırım, B., Akdoğan, İ., Özçelik, F., Küpeli, M. Ş., Şahin, M. M. ve Efe, İ. (2017). 15 Temmuz darbe girişimi ve Batı medyası. İ. N. Telci, İ. Efe, Kardeş, T. ve Çağlar, İ. (Ed.). SETA Yayınları. 15 Nisan 2024 tarihinde <https://setav.org/assets/uploads/2017/07/Rapor86.pdf> adresinden erişildi.
- TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı (2012, Kasım 07). *Bilgisine başvurulmuş kişilerin görüşme tutanakları*. 7 Ağustos 2024 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/Files/MeclisArastirmasiKomisyonlari/DarbeMuhtira/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/07.11.2012/Tansu%20%C3%87%C4%B0LLER-07.11.2012.pdf adresinden erişildi.
- TRT Haber (2016, Temmuz 18). Darbe girişimi nasıl başladı? Nasıl bertaraf edildi? 14 Nisan 2024 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/gundem/darbe-girisimi-nasil-basladi-nasil-bertaraf-edildi-261585.html> adresinden erişildi.

- Türk Dil Kurumu (2023). Türkçe sözlük. 10 Mayıs 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/?q=darbe&aranan=> adresinden erişildi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2012). *Ülkemizde demokrasiye müdahale eden tüm darbe ve muhtıralar ile demokrasiyi işlevsiz kılan diğer bütüen girişim ve süreçlerin tüm boyutlarıyla araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması raporu*, Cilt II. 1 Mayıs 2024 tarihinde https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2782/ss376_c2.pdf?sequence=2&isAllowed=y adresinden erişildi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2016). 15 Temmuz millet darbeye dur dedi. *Meclis Bülteni*, 215, 1-124. 15 Nisan 2024 tarihinde https://www5.tbmm.gov.tr/meclis_bulteni/s215.pdf adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği (2018). 15 Temmuz darbe girişimi ve milletin zaferi. Cumhurbaşkanlığı Yayınları. 15 Nisan 2024 tarihinde https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/15Temmuz/15temmuz_tr.pdf adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (t.y.). Temel ekonomik göstergeler. 15 Nisan 2024 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1687782578718-4eac48af-7c03> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı (t.y.). Ekonomik göstergeler. 10 Nisan 2024 tarihinde <https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler> adresinden erişildi.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2022a). İnsan hakları bağlamında 28 Şubat Darbesi. 21 Temmuz 2024 tarihinde https://www.tihek.gov.tr/upload/file_editor/2022/02/1646061729.pdf adresinden erişildi.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2022b, Ekim 3). 28 Şubat darbesinin neden olduğu insan hakları ihlalleri ve devam eden mağduriyetler konulu basın açıklaması. 10 Nisan 2024 tarihinde <https://www.tihek.gov.tr/28-subat-darbesinin-neden-oldugu-insan-haklari-ihlalleri-ve-devam-eden-magduriyetler-konulu-basin-aciklamasi> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (t.y.). İstatistik veri portalı. 10 Nisan 2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Üzümcü, A. (2022). 28 Şubat süreci, E-Muhtıra ve 15 Temmuz FETÖ darbe girişiminin ekonomi-politik analizi. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 74-121.
- Yavuzer, H. (2021). 5. Yılında 15 Temmuz darbesi. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 47-73.
- Yerlikaya: (2007). 28 Şubat sürecinde üniversite kulüpleri ve üniversiteler. *28 Şubat postmodern bir darbenin sosyal ve siyasal analizi* içinde (ss. 132-135). Birey Yayıncılık.
- Yılmaz, N. (2012). Bir postmodern darbe portresi: 28 Şubat. İçinde A. Babacan (Ed.), *Bin yılın sonu 28 Şubat: Süreklilik ve kopuş cilt 2* (ss. 211-237). Pınar Yayınları.
- Yılmaz: (2016, Aralık 19). 15 Temmuz nedir? 28 Şubat FETÖ'yü güçlendirdi. 10 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.tyb.org.tr/15-temmuz-nedir-28-subat-fetoyu-guclendirdi-28051h.htm> adresinden erişildi.
- Yüksel, E. (2004). *Medya güvenlik kurulu: 28 Şubat sürecinde medya, MGK ve siyaset bağlantısı*. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Zaman gazetesi (1997, Temmuz 1). Hayırlı olsun. 10 Mayıs 2024 tarihinde https://www.gastearsivi.com/gazete/zaman_feza adresinden erişildi.